

Когнітивний напрям у методиці викладання іноземних мов

У статті розглянуто основні положення когнітивної лінгвістики, встановлено її тісний зв'язок із методикою викладання іноземних мов, що обумовлює реалізацію когнітивного напрямку в навчанні. Конкретизовано семантико-когнітивний підхід до аналізу мови, уточнено поняття концепту, розглянуто типології, структуру та зміст концептів, польову організацію. Окреслено способи (сенсорний досвід, операції людини з предметами, мислячі операції, мовне спілкування, самостійне пізнання) й етапи моделювання концепту (опис / образи, ієрархія ознак, польова організація ознак). Визначено можливості застосування концепту в навчальному процесі, що дає змогу розглядати його як вихідну одиницю навчання, відбору та організації мовного (лексичного) матеріалу. Використання концепту забезпечує подолання міжмовної інтерференції студента, який виступає вторинною мовною особистістю, здійснює ефективне формування й удосконалення міжкультурної компетенції студента.

Ключові слова: методика викладання, когнітивна лінгвістика, концепт, етапи моделювання, семантико-когнітивний підхід, мовний матеріал, міжмовна інтерференція.

Постановка наукової проблеми та її значення. Вплив лінгвістики на методику викладання іноземних мов не викликає сумніву. Когнітивна лінгвістика, що відіграє провідну роль у сучасних філологічних дослідженнях, знаходить свою реалізацію в процесі викладання іноземних мов. Але недостатня визначеність цього предмета призводить до незрозумілості застосування її результатів у практиці викладання.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Когнітивна лінгвістика вивчає мову як когнітивний механізм, що бере участь у кодуванні та трансформації інформації. Когніцію, пізнання, відображення свідомістю людини дійсності, що її оточує, визначали як пізнавальний процес. Сучасний етап розвитку науки надає цьому терміну значення «внутрішній», «ментальний». Когнітивна наука вивчає системи знань, процеси обробки та переробки інформації, аналізує організацію загальних принципів когнітивних здібностей людини в єдиний механізм, встановлює їх взаємозв'язок і взаємодію [4]. Дослідження ж когнітивної лінгвістики концентруються на ментальних процесах, що відбуваються під час сприйняття, осмислення та пізнання дійсності свідомістю людини, а також види й форми їх ментальних репрезентацій. Головне завдання когнітивної лінгвістики – отримання даних про діяльність розуму, матеріалом якої слугує свідомість. Виділяють два основні підходи в когнітивній лінгвістиці: лінгвокогнітивний і лінгвокультурний. Останній передбачає вивчення специфіки національної концептосфери (упорядкована сукупність концептів, інформаційна база мислення) від культури до свідомості. Цей підхід визначає концепт базовою одиницею культури, що включає образний, понятійний та ціннісний компоненти [3]. Лінгвокогнітивний підхід складають дослідження, що розглядають концепт, як одиницю ментальної інформації, основу знань про світ. Аналіз сучасних досліджень дає можливість визначити такі напрями сучасної когнітивної лінгвістики: культурологічний (концепт – елемент культури на основі різних наук) [5], лінгвокультурологічний (мовні одиниці, концепти – елементи національної лінгвокультури у взаємозв'язку з національними цінностями та особливостями) [3], логічний (аналіз концептів логічними методами поза їх залежністю від мовної форми) [2], семантико-когнітивний (лексична й граматична семантика мови – засіб аналізу змісту концепту, їх моделювання від семантики мови до концептосфери) [4; 7], філософсько-семіотичний (когнітивні основи знаковості) [6]. У деяких роботах ототожнюються поняття «концепт» та значення слова. Традиційний аналіз семантики слова називається аналізом концепту, а семантичне дослідження – когнітивним, що створює певні неточності щодо визначення.

Мета статті та її завдання – конкретизація положень семантико-когнітивного підходу до аналізу мови, а саме уточнення поняття концепту, аналізу його типології, структури та змісту, польової організації та визначення можливих способів використання концепту в навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Семантико-когнітивний підхід передбачає дослідження співвідношення семантики мови з концептосферою народу, семантичних процесів із когнітивними [7], що відіграє суттєву роль під час організації та проведення навчального процесу з іноземної мови. Урахування його основних положень дає змогу успішно реалізувати комунікативну мету навчання й значно підвищити його ефективність.

Відомо, що мислення людини невербальне. Воно реалізується за допомогою універсального предметного коду. Люди мислять концептами, одиницями, що кодуються й складають базу універсального предметного коду. Концепт належить до свідомості людини та є глобальною одиницею мислячої діяльності. Мовну свідомість розуміємо як сукупність ментальних механізмів породження, розуміння й збереження мови, що забезпечують мовленнєву діяльність людини і є компонентами когнітивної свідомості. Оскільки мовленнєва діяльність – складова частина комунікативної, то виникає потреба розмежування мовної та комунікативної свідомості. Комунікативна свідомість являє собою сукупність знань і механізмів, що забезпечують весь комплекс комунікативної діяльності людини. Вона зберігає інформацію про те, як треба поводитися ввічливо – із яким виразом обличчя, інтонацією, які жести використовувати тощо. Комунікативна свідомість уключає мовну. Мовна свідомість містить інформацію про формули ввічливості (мовні одиниці), їхні диференційні значення. Когнітивна лінгвістика досліджує семантику одиниць, що репрезентують концепт, що може бути вербалізований і невербалізований. Концепт – внутрішньо організований. Його структура характеризується когнітивними ознаками, які визначаються за ступенем яскравості у свідомості певної конкретної людини й упорядковуються за польовим принципом. Розрізняють національну, соціальну, групову та індивідуальну специфіку концепту. Когнітивна семасіологія використовує поняття концепт як інструмент для обмеження мовного матеріалу, що досліджується, та для пояснення й поглибленого опису семантики одиниць мови. Лінгвістична концептологія визначає концепт як одиницю національної когнітивної свідомості, моделювання та опису національної концептосфери, що виражається лінгвістичними засобами. Її завдання – виявлення максимально точного складу мовних засобів, що репрезентують концепт.

Аналіз наукових джерел дає підставу окреслити такі способи формування концептів: 1) безпосередній сенсорний досвід; 2) безпосередні операції людини з предметами; 3) мислячі операції людини з іншими вже наявними в його свідомості концептами, що веде до утворення нових метаконцептів; 4) мовне спілкування; 5) самостійне пізнання людиною значення лексичних одиниць.

Розглядають різні підходи до визначання та розуміння концепту. Ми поділяємо думку В. І. Карасика, який характеризує концепти як ментальні утворення, що зберігаються в людській пам'яті і являють собою значущі осмислені типові фрагменти досвіду [3]. Концепт – це уявлення про фрагмент світу, що має номінативне поле (сукупність мовних засобів), компонентами якого є всі частини мови. Номінативне поле не є однорідним. Воно може складатися з таких мовних засобів: прями (ключове слово, його синоніми); похідні номінації концепту (переносні, похідні) й односкладові слова; сім'яри (лексеми подібні за семантикою, що не є синонімами); окказіальні індивідуально-авторські номінації; сталі словосполучення, які є синонімами ключового слова; фразеологізми, що включають ім'я концепту; паремії (прислів'я, афоризми, приказки); метафоричні номінації; сталі порівняння з ключовим словом; вільні словосполучення, що називають ознаки концепту тощо.

Концепти можна класифікувати. Існують різні типології концептів згідно з певними критеріями. Найдоцільніша, на нашу думку, класифікація за типом знань і відображенням дійсності. Відповідно до вказаного критерію пропонують таку типологію концептів: представлення, схема, поняття, фрейм, сценарій / скрипт, гештальт. Наступний, вартий уваги критерій – ступінь абстрактності. Згідно з цим розрізняють абстрактні й конкретні концепти. Окрім того, існують групові (вікові, гендерні, професійні), а також індивідуальні концепти.

Визначають зміст і структуру концепту. Його зміст утворюється когнітивними ознаками та внутрішньо впорядкований за польовим принципом (ядро, ближня, далека й крайова периферія). Структура концепту представлена образом, інформаційним змістом та інтерпретаційним полем. Чуттєвий образ кодує концепт. Він неоднорідний і характеризується такими ознаками: 1) перцептивними когнітивними, що формуються через органи відчуття; 2) образними, що утворюються в результаті метафоричного осмислення відповідного предмета чи явища (метафоричний / когнітивний образ). Перцептивний образ уключає зорові, тактильні, смакові, звукові й нюхові образи.

Інтерпретаційне поле концепту включає когнітивні ознаки, що описують, інтерпретують та оцінюють його основний інформаційний зміст. Визначають зони концепту, де реалізуються його певні когнітивні ознаки, а саме: оцінна, міфологічна, енциклопедійна, утилітарна, регулятивна, соціально-культурна, пареміологічна (сукупність когнітивних ознак, що характеризуються приказками, прислів'ями, афоризмами, які відображають історичні відносини народу концепту, розуміння його різних складових частин).

Побудова концепту передбачає встановлення: 1) ключового слова; 2) ядра номінативного поля через синонімічне розширення ключового слова, аналіз контекстів (художні, публіцистичні тексти);

3) периферії номінативного поля різними засобами; визначення; 4) лексико-фразеологічного поля ключового слова за допомогою підбору синонімів, антонімів до нього; 5) дериваційного поля концепту; 6) пареміологічного поля концепту (приказки, прислів'я, афоризми), для деяких концептів може й не бути. Указані складники визначають номінативне поле концепту.

Наступний етап – виявлення ієрархії когнітивних ознак концепту. Ними можуть бути складники, наслідки, сфери, причини реалізації тощо. Польова організація концепту подається за частотністю, яскравістю ознак на певній периферії, уключає ядро й має вербальне або графічне представлення.

Аналіз викладеного матеріалу дає можливість змоделювати концепт. Рекомендовано три етапи моделювання. Перший передбачає опис концепту та його образів: 1) перцептивні, 2) когнітивні (метафоричні й метонімічні характеристики денотату концепту: моральні якості, психічні, інтелектуальні, фізичні якості, культурні навички). Інформаційний зміст концепту утворюється такими когнітивними ознаками: 1) засіб спілкування, 2) розповсюдженість. Інтерпретаційне поле концепту визначається за зонами. На другому етапі встановлюється ієрархія когнітивних ознак, що включає загальну оцінку, емоційну, сферу використання, основні функції. Метою третього етапу виступає опис польової організації ознак. Концепт можна представити вербально (усно / письмово) та графічно у вигляді малюнка / схеми.

Узагальнення матеріалу, описаного вище, дає змогу стверджувати про доцільність використання концепту в якості універсальної одиниці набуття знань студентами в процесі формування їхньої мовної компетенції, а саме застосування концепту як одиниці відбору та організації мовного (лексичного) матеріалу. У методиці викладання іноземних мов концепт може мати такі значення: 1) базова одиниця культури; 2) одиниця концептуальної системи індивіда / студента, яка відображає його знання й досвід. Це зумовлено певними чинниками: по-перше, вивчаючи іноземну мову, студент знайомиться з новими для нього культурою, засобами її сприйняття та визначення (новими концептами), що інакше презентують знайому дійсність; по-друге, студент розширює власну концептуальну систему додаванням до неї нових концептів. Отже, концепт як методична категорія виступає культурно детермінованою одиницею комунікації, що є вихідною для формування мовної компетенції в процесі вивчення іноземної мови [8].

Знання в методиці викладання розглядають як інформацію, яка відбирається та впорядковується тими, хто навчається, у процесі пізнавальної діяльності з іноземної мови й дає змогу виконувати комунікативну діяльність. Оскільки концепт володіє інформаційним потенціалом, то він реалізовується в мовленнєвій діяльності та являє собою певний «квант людських знань» [1]. Отже, використання концепту як одиниці відбору й організації навчального матеріалу на заняттях з іноземної мови, дає можливість викладачу створити інформаційний простір, працюючи в якому студенти набувають знання.

Відбір концептів доцільно проводити на основі двох принципів: 1) культурної значущості та 2) різноманіття мовних форм. Перший передбачає відбір концептів, інформаційний потенціал яких відображає ключові духовні й матеріальні цінності носіїв мови. Наприклад, концепти *Happiness, Danger, Health, Work* etc. Згідно з другим принципом, до змісту навчання відбирають концепти різних типів залежно від способу їх репрезентації у свідомості та домінуючому когнітивному процесі. Серед наявних потрібно виокремити такі типи концептів, як образи, поняття, схеми, сценарії, фрейми. Усі концепти об'єднано в концептосфери – тематичні групи. Наприклад, концептосфера *Success* уключає такі концепти: *Achievement, Goal, Career, Finances, Family, Leisure*, кожний із яких представлений у різних типах; концепт *Achievement* можна подати у вигляді поняття (сукупність необхідних ознак предмета: *achievement – sth done successfully, with effort and skills*); схеми (узагальнені просторово-графічні представлення: спайдограми, кластери etc.); фрейму (схеми сцен / знання стереотипних ситуацій дійсності): *achievement, happiness, quality of life, intellect, celebration, relaxing, weekend breaks, books and reading, ect.*); сценарію (послідовності дій у певній ситуації дійсності): *subject: a person; activity: to set goals, to pursue one's goals, to block out negative thoughts, to channel one's efforts, to plan one's progress, to push beyond one's limits, to become second nature, to use one's imagery and visualization, to surpass oneself, to manage one's time effectively, to get a job, to promote, to succeed, to achieve success, etc.; place: a company, a firm, a sport competition, a university, a family, a house, a city, a town, a village, etc.; time: every day / week / month / year, regularly, etc.* Розподіл лексичних одиниць, що складають його номінативне поле, за зонами чітко визначає сфери спілкування, теми, ситуації й певний мовний матеріал, що дає змогу студенту успішно реалізувати комунікативний намір. Наприклад, оцінна зона: *to be rewarding, to be stimulating, to be mundane, to be strenuous, to be whiz, to be on a roll, to take keen interest in, to approve of, to be on the top of*

the world, to boost one's confidence, to keep plugging away, to become second nature, to have the world at one's feet, to be in seventh heaven, to be over the moon, etc. Опис польової організації складових ознак концепту забезпечує студента лексичними одиницями, що характеризуються частотністю вживання в мовленні, сполучуваністю, семантичною цінністю, багатозначністю, словотворчою та стрійовою здатністю. Наведемо деякі приклади: ядро – *to succeed, success, successful, to be a great success*; ближня периферія – *to win, to improve, to do well, to achieve, achievement, progress, to make progress, to manage, effective, promising breakthrough, to make a breakthrough etc.*

Висновки. Урахування викладених вище положень розвиває у викладачів та студентів уміння відбирати, класифікувати, систематизовувати необхідний мовний матеріал залежно від мети й ситуації спілкування; удосконалювати та реалізовувати компенсаторні вміння студентів; навчати їх будувати когерентний дискурс і здійснювати добір потрібних мовних стратегій для його реалізації. Усе це уможливорює чітку організацію навчального процесу, що забезпечує ефективне формування міжкультурної компетенції студентів.

Перспективи подальшого дослідження. Перспективним напрямом подальшого дослідження виступає пошук способів реалізації когнітивної лінгвістики в навчальному процесі, яка вивчає ментальні процеси, що відбуваються під час сприйняття, осмислення й пізнання дійсності свідомістю людини. Такі дослідження дають можливість глибше зрозуміти вербальні процеси комунікації та розробити моделі навчання успішного формування вторинної мовної особистості.

Джерела та література

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология и когнитивистика: в аспекте лингвистического постмодернизма : монография / Н. Ф. Алефиренко. – Белгород : Изд-во Белгородского ун-та, 2008. – 152 с.
2. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: логико-семантические проблемы / Н. Д. Арутюнова. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 383 с.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
4. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений: семантика производного слова / Е. С. Кубрякова. – Изд. 2-е, доп. – М. : Наука, 2007. – 208 с.
5. Степанов Ю. С. Концепты. Тонкая пленка цивилизации / Ю. С. Степанов. – М. : Яз. славян. культур, 2007. – 248 с.
6. Кравченко А. В. От языкового мифа к биологической реальности: переосмысливая познавательные установки языкознания / А. В. Кравченко. – М. : Рукописные памятники Древней Руси, 2013. – 388 с.
7. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. – 245 с.
8. Савельева И. Ф. Концепт как универсальная единица формирования знаний в процессе обучения студентов языкового вуза иностранному языку / И. Ф. Савельева // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2009. – № 102. – С. 275–277.

Нифака Татьяна, Бовда Елена. Когнитивное направление в методике обучения иностранным языкам. В статье рассмотрены основные положения когнитивной лингвистики, установлена ее тесная связь с методикой преподавания, что предполагает появление когнитивного подхода в процессе преподавания иностранных языков. Конкретизованы основы семантико-когнитивного подхода к анализу языка. Определено понятие концепт. Подана и описана классификация концептов, указаны возможности их формирования, проанализированы содержание и структура концепта. Рекомендованы этапы моделирования концепта. Доказана целесообразность его использования в качестве единицы отбора и организации лексического материала при формировании языковой компетенции студентов, что обеспечивает преподавателям регулирование вербального поведения студентов, использование ими разнообразных языковых и речевых форм общения. Организованное таким образом обучение позволяет студентам самостоятельно преодолевать межъязыковую интерференцию, совершенствовать компенсаторные умения, создавать когерентный дискурс и выбирать соответствующие средства его реализации.

Ключевые слова: методика преподавания, когнитивная лингвистика, концепт, этапы моделирования, семантико-когнитивный подход, языковой материал, межъязыковая интерференция.

Nifaka Tetiana, Bovda Olena. Cognitive Approach to Teaching Foreign Languages. The article highlights the key issues of cognitive linguistics, the ways of their application to teaching foreign languages. The correlation between the sciences has conditioned the emergence of cognitive method in teaching English. The effective organization of the learning process cannot be possible without their understanding and comprehension. To achieve it semantic cognitive approach to language analysis has been clarified. The notion of concept is specified. The classification of concepts is given. The ways of

constructing concepts are outlined. The composition and contents of the concept are analyzed. The stages of constructing the concept are recommended. The expediency to use the concept as a coherent knowledge structure, a basic unit for the selection and distribution of lexis is proved. It provides teachers with effective teaching English, regulating students' verbal behavior, making them use various language and speech means of communication. The teaching enables the students to overcome the cross-language interference, to form and improve their compensational skills, to create a coherent discourse and choose the appropriate forms of its realization.

Key words: teaching methods, cognitive linguistics, concept, stages of constructing, semantic linguistic approach, language units, cross-language interference.

Стаття надійшла до редколегії
30.03.2016 р.

УДК [378.016:811.111]:792

Надія Петровська

Формування іншомовної компетенції студентів у театрі-студії «Modern Globe»

У статті підкреслюємо важливість ефективних методів викладання іноземної мови, зокрема методики роботи над постановкою вистав за класиками англійської та американської літератур мовою оригіналу в студентському театрі. Мета статті – створення умов для формування комунікативних навичок під час роботи над спектаклями. Завдання дослідження – проаналізувати та науково обґрунтувати методи й прийоми роботи під час драматизації літературних творів іноземною мовою. Систематизовано та узагальнено теоретичний і практичний матеріал із проблеми, що досліджується. Описано методику роботи на кожному етапі зі створення театралізованого дійства. Подано конкретні рекомендації щодо роботи зі студентами індивідуально, у парах та в колективі студентів-акторів. Доведено ефективність роботи щодо покращення вимовних, інтонаційних навичок, знань граматики та збагачення лексики. Участь у театралізованих виставах англійською мовою підвищує інтерес до дисципліни, що вивчається, сприяє найбільш повному досягненню комплексної мети – формуванню комунікативної компетенції.

Ключові слова: драматизація, ефективний метод, комунікативна компетенція, інтонація, лексичний запас.

Постановка наукової проблеми та її значення. Досконале володіння іноземними мовами – це вимога сучасності. Без таких знань неможливо долучитися до міжнародного співробітництва, усвідомити свою відповідальність у глобальних загальнолюдських процесах. Іноземна мова розкриває перед людиною нові стилі життя, скарбниці іншомовної культури. Основна мета навчання іноземної мови – розвиток комунікативної компетенції, тобто здатності здійснювати іншомовне спілкування. Сучасний стан викладання іноземних мов спрямований на пошук нових способів процесу говоріння іноземною мовою як під час проведення практичних занять, так і в процесі організації позааудиторних заходів. Важлива роль, на наше переконання, належить методиці постановки творів англійських й американських класиків мовою оригіналу. Тому **актуальність** нашого дослідження очевидна.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблема рольової гри та драматизації була предметом детального вивчення багатьох вітчизняних і зарубіжних учених-методистів [2, 3, 7, 8] та педагогів-практиків [1, 4, 5, 9, 10]. Використовуючи театралізовані інсценівки на заняттях з англійської мови й у позакласній роботі та зважаючи на їх вплив на підвищення мотивації до вивчення предмета, дослідники цього питання відзначали, що драматизація сприяє підвищенню знань і навичок, отриманих у процесі навчання, підвищує креативний початок, стимулює фантазію, розвиває пам'ять, увагу, дисциплінує, допомагає подолати пасивність [1, 2, 4, 5, 7, 8]. Педагог-психолог Т. І. Олійник розглядала рольову гру як чинник мотивації до вивчення англійської мови [10]. Отже, напрацювання вчених і методистів-практиків із цієї проблеми стали теоретичною базою нашого дослідження.

Мета статті – створення умов для формування комунікативних навичок під час постановок спектаклів класиків зарубіжної літератури англійською мовою. Для досягнення поставленої мети проведено аналіз лінгвістичної й методичної літератури з проблем драматизації та театральної педагогіки, запропоновано методи, які є найбільш ефективними під час вивчення англійської мови, працюючи зі студентами у театрі-студії «Modern Globe».